

*Mahmudova Lalə Fəqail qızı,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Sumqayıt Dövlət Universiteti,*

Ünvan: 43-cü məhəllə, Sumqayıt, Azərbaycan, AZ 5008,

E-mail: science.info@gmail.com

© Mahmudova L.F., 2019

UOT: 338.242: 330.322

AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA MÜHİTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ VƏ HƏLLİ YOLLARI

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycanda innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri və həlli yollarının müəyyənəşdirilməsindən ibarətdir. Bu məqsədlə ölkəmizdə innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri açıqlanmışdır. Milli iqtisadiyyatın inkişafı və onun səmərəliliyinin artırılmasında innovasiyaların əhəmiyyəti araşdırılmışdır. İnnovasiyaların işlənməsi, yayılması və innovasiya proseslərinin idarəetmə metodlarının təkmilləşdirilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır. Ölkədə mövcud innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi və investorlar üçün əlverişli innovasiya mühitinin yaradılması, innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması ilə bağlı məsələlərə baxılmışdır.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli və müqayisəli təhlil, innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri və həlli yolları üzrə vacib məsələlərdən çıxış etməklə, metodoloji yanaşmalar və üsullardan, müxtəlif tədqiqatçıların elmi baxışlarından və əsərlərində yer almış elmi müddəələrdən, fikir və mülahizələrdən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqatda verilmiş materiallardan və əldə olunmuş nəticələrdən Azərbaycanda milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması, bu sahədəki problemlərin həll olunması məqsədilə zəruri konsepsiya və strategiyaların, kompleks tədbirlərin, dövlət proqramlarının hazırlanmasında, həmçinin dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin yazılmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – müasir dövrdə innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri və həlli yollarının müəyyənəşdirilməsi üzrə konseptual yanaşmaların təmin edilməsi, tövsiyələr və təkliflərin hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işi qoyulan problemlər üzrə müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərinə istinad olunsa da, əsas etibarlı ilə müəllif yanaşması, müəllif təxəyyülü və əldə etdiyi nəticələrdən ibarətdir. Tədqiqatın elmi yeniliyin əsasında Azərbaycanda innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemləri və həlli yolları üzrə müasir baxışların formalaşdırılması və əsaslandırılmasıdır. Ölkəmizdə innovasiya proseslərinin sürətləndirilməsi, innovasiya mühitinin cəlbediciliyinin artırılmasının vacibliyini şərtləndirən amillər sistemləşdirilmiş və ümumiləşdirilmişdir. İnnovasiyaların işlənməsi, hazırlanması və tətbiqini ləngidən amillər, səbəblər sistemli şəkildə araşdırılmış və açıqlanmışdır.

Açar sözləri: innovasiya mühiti, innovasiya fəaliyyəti, yeni texnika, texnologiyalar bazarı, innovasiyalar bazarı, innovasiya siyasəti, innovasiya-investisiya cəlbediciliyi.

GİRİŞ

Müasir dövrdə Azərbaycanda innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi məsələləri kifayət qədər aktuallığı ilə diqqət çəkir. Bununla bağlı problemlər, eyni zamanda mürəkkəbliyi ilə seçilir, belə ki, innovasiyaların işlənməsi, mənimsənilməsi və həyata keçirilməsi ilə bağlı innovasiya fəaliyyəti strategiyasının konseptual səviyyədə formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi kompleks və sistemli yanaşmanı tələb edir. Bu baxımdan, strateji innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə sisteminin yaradılmasında və gücləndirilməsində, innovasiya səmərəliliyinin yüksəldilməsində ali menecmentin yeni prinsiplərinin kompleks tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hazırkı şəraitdə, milli iqtisadiyyatın inkişafı və onun səmərəliliyinin artırılması problemləri global iqtisadi təhlükələrin artdığı üçün kifayət qədər aktualdır. Ölkəmiz öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, milli iqtisadiyyatın davamlı və tarazlı iqtisadi inkişaf modelinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə əhəmiyyətli işlər görmüşdür. Amma, əksər sahələrdə iqtisadi islahatlar aparılmasına, iqtisadiyyatın sabitliyi mexanizmlərinin yaradılmasına və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın əsasən təmin olunmasına baxmayaraq, ölkədə əlverişli investisiya-innovasiya mühiti formalaşdırmamış və innovasiya fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi təmin edilməmişdir.

Neft strategiyasının uğurlu reallaşdırılması nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyalasdırılması üçün münbit şəraitin yaranması, maliyyə ehtiyatları və yaxın perspektivdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində geniş həcmli işlərin görülməsinə yüksək zəmin yaradılması amilləri nəzərə alınmaqla, innovasiya mühitinin cəlbediciliyinin artırılması vacib şərtlərdəndir. Təəssüf ki, hələ də bu istiqamətdə yüksək nəticələrin əldə edilməsini söyləmək qeyri-mümkündür, eyni zamanda innovasiya yönlü müəssisələr şəbəkəsi də formalaşdırılmamışdır. Müəssisənin fəaliyyətinin strateji innovasiya idarəetmə və maliyyə təminatı mexanizmləri strategiyasından baxsaq, bazarda məhsula görə strategiyanın, yəni idarəetmə və maliyyə təminatı strategiyasının optimal seçilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu strateji yanaşmaların mahiyyəti müəssisənin potensialının bazardakı vəziyyətə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir, yəni daxili mühit xarici mühitə adekvat olmalıdır. Belə olduğu halda, strategiyalar müxtəlif ola bilər, burada əsas məqsəd hər bir məhsula və analoji bazara uyğun olan, qarşıya qoyulan strateji məqsədlərə cavab verən hədəflərin seçilməsi vacib şərtlərdəndir. Amma, ölkəmizdə hələ ki, bu proseslərin intensivliyi baş verməmişdir və innovasiyalar bazarı formalaşmamışdır. Innovasiyalar sahəsində idarəetmə metodları da təkmilləşdirilməmişdir və bu istiqamətlərdə ilk addımlar atılmaqdadır. İdarəetmə sferası yalnız istehsalı deyil, həmçinin elmi-tədqiqat və layihə-konstruktor işlərini, satışı, maliyyəni, kommunikasiyaları, bir sözlə, müəssisənin fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edir. Innovasiya prosesinə müxtəlif mərhələlər – yeni texniki ideyanın, texnologiyanın işlənilib-hazırlanması, onun istehsala tətbiqi, yeni məhsulun alınması və kommersiyalaşması daxildir. Bu amillər baxımından, innovasiya proseslərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi problemlərinin həll olunması üzrə müasir dövrdə daha çox işlər görülməli və kompleks tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi, investorlar üçün maksimum əlverişli innovasiya mühitinin yaradılması, innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması və bunlarla bağlı problemlərin fundamental şəkildə araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Metodoloji yanaşmalar baxımından innovasiyaların daha çevik şəkildə işlənilməsi və mənimsənilməsi, onların səmərəli təşkili üçün, ilk növbədə güclü maddi-texniki bazanın yaradılması və hər bir in-

novatik ideyanın dəstəklənməsi mexanizmləri olmalı, həmçinin dünya təcrübəsinə uyğun şəkildə qanunvericilik bazası formalaşdırılmalıdır. İnnovasiya müəyyən yenilik ideyasının yaranmasından onun həyata keçirilməsi və alınmış innovasiya məhsulunun reallaşdırılması məqsədilə yerinə yetirilən məqsədyönlü ardıcıl, əlaqəli proseslərin məcmusudur. İnnovasiya fəaliyyəti bu proseslərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqəlidir və innovasiya prosesinin son nəticəsi isə alınan innovasiya məhsuludur. İnnovasiya müxtəlif iqtisadiyyat sahələrində özünü əhəmiyyətli səviyyədə göstərmək qabiliyyətinə malikdir və onun mahiyyəti reallaşdırılan funksiyalarında formalaşır yeniliklərin axtarışını və mənimsənilməsini stimullaşdıran mühitin yaradılması məqsədilə infrastrukturun təşkili ilə yanaşı, həmçinin innovasiyalar üzrə mütəxəssislərin və peşəkar kadrların hazırlanması təmin olunmalı və bunlarla bağlı dövlət dəstəyi mexanizmləri dövrüyyəyə cəlb edilməlidir. Bundan əlavə, innovasiya fəaliyyətinin istehlakçının tələbatlarına yönümlülüüyü məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməli, innovasiyaların tətbiqindən gözlənilən nəticələrin maksimum obyektiv proqnozlaşdırılması və mənfəətlilik, rentabellik göstəriciləri üzrə hesabatların hazırlanması, əsaslandırılmaların aparılması məsələlərinə daha çox diqqət yetirilməlidir. İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisənin məqsədlərindən çıxış edərək, innovasiya fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi təmin olunmalı, sistemli yanaşmalara üstünlük verilməli, müəssisə kollektivinin təşəbbüskarlığına motivasiyalar artırılmalı, intellektual resurslardan səmərəli istifadə üçün münbit şərait yaradılmalıdır. İşlənmiş innovasiya strategiyası müəssisənin innovasiya imkanlarının real qiymətləndirilməsinə şərait yaradır, müəssisədaxili investisiya potensialından maksimum istifadə edilməsinə və maliyyə resurslarının aktiv surətdə səfərbər edilməsinə imkan yaradır. Müəssisənin innovasiya strategiyasının olması, perspektiv cari və operativ idarəetmə arasında dəqiq qarşılıqlı əlaqəni təmin edir. İşlənmiş innovasiya strategiyası - müəssisənin uzunmüddətli innovasiya strategiyasının iqtisadi və sosial inkişafının həyata keçirilməsinin mexanizmini təmin edir [1]. Bu baxımdan, yeniliklərin idarə edilməsinin innovasiya sisteminin təhlilini bir tərəfdən innovasiya strategiyasının tipi, digər tərəfdən isə müəssisənin strukturu, texnologiyası, heyəti və digər parametrləri ilə sıx əlaqədə aparmaq vacibdir. Başqa sözlə, müəssisənin bazarda davranış strategiyası hücum və ya müdafiə xarakterli ola bilər. İnnovasiya yönlü müəssisə çox hallarda özünün əsaslandırılmış və proqnozlaşdırılmış, risklərlə xarakterizə edilən innovasiya strategiyasını formalaşdırır və onun reallaşdırılması istiqamətində məqsədli tədbirlər görür [2].

Qeyd edək ki, innovasiyaların və bunlarla bağlı texnoloji yeniliklərin hazırlanması, onların əsaslandırılması, sınaqlardan keçirilməsi, tətbiqi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi, o cümlədən innovasiyalara və yeni innovasiya məhsullarına uzunmüddətli dövr üçün sifarişlərin formalaşdırılması, maliyyə məsələlərinin etibarlı şəkildə həll olunması, innovasiyalar və texnologiyalar bazarları iştirakçılarının ucuz kredit resurslarına əlçatanlığının təmin olunması xüsusi önəm daşıyır. Eyni zamanda, metodoloji baxımdan, innovasiya fəaliyyətinin innovasiya məsələlərinin paralel həlli əsasında qurulması, strateji innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemlərinə diqqət artırılmalı, bu sahədə tətbiq olunmuş mühüm idarəetmə mexanizmlərinin adekvatlığı qiymətləndirilməli və əvvəldə bildirdiyimiz kimi maliyyə təminatı problemlərinin həlli yolları müəyyənləşdirilməlidir. Müəssisənin fəaliyyətinin strateji innovasiya idarəetmə və maliyyə təminatı mexanizmləri strategiyasından baxsaq, bazarda məhsula görə strategiyanın, yəni idarəetmə və maliyyə təminatı strategiyasının optimal seçilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu strateji yanaşmaların mahiyyəti müəssisənin

potensialının bazardakı vəziyyətə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir, yəni daxili mühit xarici mühitə adekvat olmalıdır. Belə olduğu halda, strategiyalar müxtəlif ola bilər, burada əsas məqsəd hər bir məhsula və analoji bazara uyğun olan, qarşıya qoyulan strateji məqsədlərə cavab verən hədəflərin seçilməsi vacib şərtlərdəndir. Digər tərəfdən, idarəetmə sferası yalnız istehsalı deyil, eyni zamanda elmi-tədqiqat və layihə-konstruktor işlərini, satışı, maliyyəni, kommunikasiyaları, bütövlükdə müəssisənin fəaliyyətinin bütün sahələrini özündə əks etdirir. Təcrübədə formalaşan və diqqət çəkən innovasiya mühiti ilə bağlı təhlillərdən baxsaq, innovasiya prosesinə müxtəlif mərhələlər, o cümlədən yeni texniki ideyanın, texnologiyanın işlənib-hazırlanması, onun istehsalat tətbiqi, yeni məhsulun alınması və kommersiyalaşması, həmçinin innovasiya məhsulları üzrə satış bazarlarının mənimsənilməsi, istehsal olunan innovasiya məhsullarının rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi daxildir.

Ölkəmizdə innovasiya mühitinin cəlbəciliyinin artırılması və bununla bağlı mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin intensivləşdirilməsi tələb olunur. Xüsusilə, sənaye sahələrində innovativ yanaşmaların tətbiq edilməsi və innovasiya yönü müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması problemlərinə daha çox diqqət ayrılmalıdır. Bu məqsədlə, iqtisadiyyatda bazar və digər institusional dəyişikliklər dərinləşməli, innovasiya infrastrukturunun dünya təcrübəsinə uyğun şəkildə formalaşdırılması təmin olunmalı, sahibkarlıq fəaliyyəti genişləndirilməli və sahibkarların innovasiya layihələrinə maraqlarının artırılması prosesləri stimullaşdırılmalı, güzəştlər tətbiq edilməli, elmi tədqiqatlar və araşdırmalar inkişaf etdirilməli, bunun üçün elmi tədqiqatların genişləndirilməsinə imkan verən maliyyə təminatı mexanizmləri yaradılmalı və tətbiq olunmalı, innovasiya istehsal şəbəkəsinin təşkilinə daha ciddi önəm verilməli, istehsalın modernləşdirilməsi və müəssisələrin yenidən qurulması həyata keçirilməli, yüksək texnologiyalara üstünlük verilməli, texnologiyaların transferinin səmərəlilik konsepsiyası hazırlanmalı və həyata keçirilməli, iri həcmli investisiya-innovasiya layihələri işlənib hazırlanmalı, onların məhsuldar şəkildə reallaşdırılması istiqamətində ardıcıl addımlar atılmalı, innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin fəal şəkildə xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaları üçün zəruri şərait yaradılmalı və beynəlxalq əməkdaşlıq məqsədilə əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətində məqsədli işlər görülməli, ölkə regionlarında mövcud təbii və iqtisadi resurslardan fəal istifadə etməklə innovativ funksiyaların tətbiqi təmin olunmaqla iqtisadi fəallıq artırılmalı, regionların dayanıqlı inkişaf proqramları işlənib hazırlanmalı və onların iqtisadi potensialından səmərəli istifadə edilməsinə nail olunmalı, ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin, ilk növbədə qeyri-neft sektoru sahələrinin innovasiyalaşdırılması tədbirlərinin sürətləndirilməsi üçün zəruri işlər görülməli, yeni dövlət proqramları, konsepsiya və strategiyalar hazırlanaraq həyata keçirilməlidir.

Qeyd edək ki, ölkəmizdə strateji yol xəritələrinin reallaşdırılması prosesləri intensiv fəzaya keçməkdədir. Əksər iqtisadiyyat sahələrində institusional dəyişikliklər və tənzimlənmələr aparılmaqdadır, bir çox yeni dövlət qurumları yaradılmışdır, praktiki fəaliyyət mexanizmləri sürətlə yenilənməkdədir. Strateji yol xəritələri çərçivəsində ağır sənaye sahələrinin və ümumilikdə sənaye sektorunun müxtəlif sahələrinin inkişafı istiqamətində, o cümlədən əlavə dəyər yaratmaq potensialı yüksək olan sənaye sahələrində strateji hədəflər müəyyənləşdirilmiş, məhsul istehsalının həcmi, istehsal potensialının əhəmiyyətli səviyyədə artırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bütün bunlar davamlı şəkildə yüksək texnologiyaların tətbiqini, məhsuldar mexanizmlərin dövrüyyəyə cəlb edilməsini şərtləndirir. Əksər iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dünya ölkələri bu qəbildən olan problemlərin həll edilməsində innovativ yanaşmalardan

və mexanizmlərdən uğurlu istifadəyə nail ola bilmişlər. Bu baxımdan, ölkəmizdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi məqsədilə sənaye sahələrinin innovasiyalaşdırılmasının iqtisadi problemlərinin həll edilməsi kifayət qədər vacib məsələlərdəndir. Son illərdə Azərbaycanda innovasiya siyasətinin gücləndirilməsi, innovasiya sisteminin formalaşdırılması ilə bağlı davamlı tədbirlərin görülməsinə baxmayaraq, hələ də vahid milli innovasiya sistemi formalaşdırılmamışdır. Sənaye müəssisələrinin və sahələrinin innovasiyalaşdırılması prosesləri olduqca zəifdir. Innovasiya əsasında hazırlanmış məhsulların çeşidi məhduddur və s.

Bunlarla bərabər, qlobal təsir dairəsinin genişləndiyi, qlobal təzyiqin artdığı və yeni çağırışların ortaya çıxdığı bir dövrdə ölkəmizdə strateji innovasiya sisteminin idarə edilməsi prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi, nəzərə alınması və onların xüsusiyyətlərinin dərinlən öyrənilməsi vacib şərtlərdəndir və bunun üçün iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin innovativ inkişaf potensialının obyektiv qiymətləndirilməsi və konkret fəaliyyət proqramlarının hazırlanması tələb olunur. Eyni zamanda, iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması və daha əlverişli innovasiya mühitinin yaradılması ilə bağlı problemlərin öyrənilməsi və dəyərləndirilməsi, təhlil edilməsi, yanaşmaların müasir dövrün tələbləri və ölkəmizdə hazırda icra prosesləri intensiv fəzaya daxil olmuş strateji yol xəritələrinin hədəfləri kontekstində uzlaşdırılması vacib şərtlərdəndir. Bundan əlavə, beynəlxalq təcrübədən baxsaq, müxtəlif təsərrüfat subyektləri bazarda rəqabət qabiliyyətini qoruyub saxlaya bilmək üçün müntəzəm olaraq öz təsərrüfat fəaliyyətində dəyişikliklər etməli, müasir dövrün tələbləri və çağırışlarını nəzərə almalıdır. Bunlarla bərabər, hər bir innovasiya yönü müəssisələrin aid olduğu sahənin ölkədə mövcud olan qabaqcıl təcrübəsinə, dünyadakı ən yaxşı nümunələrə, elmi tədqiqatlar sahəsindəki son nailiyyətlərə uyğun olması hədəf kimi götürülməlidir. Son nəticədə isə innovasiyaların və texnoloji yeniliyin tətbiqi ilə müəssisənin inkişaf potensialının adekvatlığı müəyyənləşdirilməli və istehsal imkanlarının daha yüksək səviyyəyə çatması tədbirləri görülməlidir. Ölkə iqtisadiyyatının innovasiyalaşdırılması baxımından həll edilməmiş çoxlu sayda problemlər qalmaqdadır və əsas problemlər sırasında ilk yerləri bu sahənin inkişafı üçün müvafiq qanunvericiliyin olmaması, idarəetmə sisteminin yaradılması proseslərinə yeni başlanılması və ölkədə innovativ inkişafın intensivləşdirilməsinə nail olunmamasıdır [3].

Müasir bazar iqtisadiyyatı dövründə innovasiyaların tətbiqi, innovasiyalar bazasının inkişaf etdirilməsi, innovasiyaların işlənməsinə, hazırlanmasına və tətbiqinə əlverişli şəraitin yaradılmasında səmərəli innovasiya fəaliyyəti strategiyasının strateji əhəmiyyəti vardır. Belə ki, aqressiv bazar strategiyası müəyyən bazar segmentində və müəyyən satış sahəsində innovasiyalar baxımından aparıcı müəssisəyə çevrilmək istəyini büruzə verir. Bu halda, istər yeni, istərsə də işlənmiş təsərrüfat fəaliyyəti sahələrində yeniliklərin aktiv axtarışına və işlənilib hazırlanmasına yönəlmiş hücum strategiyasının qəbul edilməsi müəssisənin təşkilati strukturunda əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsini şərtləndirir. Yeniliyə meyilli innovativ müəssisələr və digər innovasiya subyektləri yüksək risk şəraitində fəaliyyət göstərmək məcburiyyətində qalırlar. Belə bir şəraitdə qabaqlayıcı xarakter daşıyan yeniliklərin uğurlu reallaşdırılması şəraitində “iqtisadi dayanıqlılığının” ehtiyatı olan, yeni rəqabət qabiliyyətli məhsulların çeşidinin formalaşdırılması, innovasiya əsaslı istehsalın strukturunun genişləndirilməsi və rəqabət qabiliyyətli innovasiya məhsulları hesabına bu strukturun diversifikasiyalaşdırılması vacib hesab olunur. Eyni zamanda, yeniliklərin, innovasiyaların idarə edilməsinin təşkili problemləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalı və tətbiq edilən mexanizmlər adekvatlığı ilə fərqlənməlidir. Bundan başqa, innovasiya subyektlərinin strateji innovasiya konsepsiyasına

uyğun olaraq innovasiyaların idarə edilməsinin optimallaşdırılması hesabına, nəzərdə tutulan hədəfləri reallaşdırmaq imkanı yaranır [4]. Digər tərəfdən, inovasiyaların tətbiqi əsas etibarilə yeniliklərlə əlaqəlidir və “innovasiya” terminin əsasında yeniliyin, yeni məhsulların dayanması yer almışdır. Başqa sözlə, innovasiya yeni texnologiya formasında yenilik, məhsul və xidmət növlərinin, istehsal, maliyyə, kommersiya və inzibati xarakterli təşkilati-texniki və sosial-iqtisadi qərarların səmərəli istifadə olunmasından ibarətdir [5]. Müəssisələr innovasiyaları tətbiq edərkən, hər bir zəruri texnoloji parametrləri, istehsal infrastrukturunun imkanlarını və innovasiya bazarının konyukturası ilə bağlı aktual olan səmtləri nəzərə almalıdır [6]. Eyni zamanda, bu proseslərdə tətbiq olunan innovasiyalar müxtəlif əlamətlərinə və parametrlərinə görə fərqlənirlər: 1) Texnoloji parametrlərindən asılı olaraq innovasiyalar; 2) Bazar üçün yenilik tipinə görə innovasiyalar; 3) Müəssisədə sistem yerinə görə innovasiyalar; 4) Aparılan dəyişikliyin dərinliyinə daxilolma asılılığına görə innovasiyalar; 5) Elmi-texniki işləmələrin müəssisədə tətbiqi tipinə görə innovasiyalar; 6) Dəyişilmə intensivliyinə görə innovasiyalar və s. Yuxarıda qeyd olunan amillər və texnoloji proseslərin tənzimlənməsi, təkmilləşdirilməsi baxımından, həmçinin yeni texnika və texnologiyaların tətbiq edilməsi ilə bağlı proseslərin optimallığının təmin olunması üçün zəruri məsrəflərin azaldılması və maliyyə resurslarından səmərəli istifadə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu halda, yeni texnika və texnologiyaların tətbiq edilməsinə çəkilən xərclər (X_t) aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$X_t = D_t + S_n \times K_{xç}$$

t - əhatə olunan dövr;

X_t - t dövrünü əhatə edən bir məhsula çəkilən xərclər, manat;

D_t - t dövrünü əhatə edən məhsulun maya dəyəri;

S_n - səmərəliliyinin normativ əmsalı;

$K_{xç}$ - bir məhsula çəkilən kapital yatırımları, manat və ümumilikdə,

$S_n \times K_{xç}$ - normativ mənfəət, manat.

Qeyd edək ki, iqtisadi inkişaf proseslərinin innovasiyalaşdırılması və innovativ inkişafın təmin edilməsi strateji və sistemli yanaşmaların formalaşdırılmasını şərtləndirir. Bundan əlavə, ölkəmizdə milli innovasiya sisteminin təşkil olunması proseslərinin sürətləndirilməsinə nail olunmadığı təəssüf doğurur. Bunlarla bərabər, milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin innovasiyalaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin əhatəsinin genişləndirilməsi diqqət çəkir. Belə ki, innovasiya fəaliyyətinin tənzimləyici dövlət orqanının yaradılması prosesləri başa çatmışdır və ölkəmizdə innovasiya siyasətinin reallaşdırılması proseslərində yeni yaradılan Dövlət İnnovasiya Agentliyinin rolunun artacağını proqnozlaşdırmaq mümkündür [7]. Amma, nəzərə almaq lazımdır ki, innovasiyaların yayılması, işlənməsi və istehsal proseslərinə tətbiqinin təmin olunması kifayət qədər maliyyə resursları tələb edir və yeni innovasiyaların işlənməsi, hazırlanması, istehsal proseslərinə tətbiq edilməsi üçün davamlı investisiyalar vacib şərtlərdəndir. Bu proseslərin sürətləndirilməsi üçün Azərbaycanda innovasiyaların daha yüksək səviyyədə tətbiqi və bununla əlaqədar xarici investisiyaların cəlb edilməsi mühiti yaradılmalı, innovasiyalar və texnologiyalar bazarları formalaşdırılmalı, innovasiya funksiyalarının kommersiyalaşdırılması və innovasiyanın tətbiqindən alınan mənfəətin kapitallaşdırılması prosesləri daha da genişləndirilməli və sürətləndirilməli, daha işlək mexanizmlər tətbiq olunmalı və maksimum səmərəliliyi ilə diqqət çəkən fəaliyyət alətləri tətbiq edilməlidir. Xüsusilə, ölkə region-

larında innovasiya sisteminin təşkili və idarəedilməsi tədbirləri çərçivəsində bu proseslərin maliyyə təminatı mexanizmlərinə ciddi önəm verilməli, zəruri innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunu yaradılmalıdır. Nəzərdə tutulan tədbirlərin səmərəliliyinin və tətbiq olunan mexanizmlərin işləkliyinin təmin olunması məqsədilə, innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran müəyyən güzəştlərinin tətbiqi sürətləndirilməli, zəruri digər tənzimləyici mexanizmlərin hazırlanaraq həyata keçirilməsi təmin olunmalı, bu sırada vergi mexanizmlərinin tətbiqi, vergitutma amillərindən məqsədli istifadə olunmasına üstünlük verilməlidir [8]. İnnovasiya proseslərinin idarə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və onların tətbiqi məsələlərində strateji yanaşmalara üstünlük verilməlidir. İnnovasiyaların inkişafı iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin modernləşdirilməsində və yüksək texnologiyaların tətbiqində daha böyük səmərə verə bilər. Eyni zamanda, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində innovasiyaların çevik və iqtisadi transformasiyalara uyğun şəkildə tətbiq olunması isə daha çox diqqət cəkəndir, amma bu proseslərin maliyyə təminatının işləkliyi diqqətdə saxlanılmalıdır [9]. Hesab edirik ki, innovasiyaların bütün sahələrə yayılması proseslərinə mane olan baryerlərin aradan qaldırılması tədbirləri gücləndirilməlidir. Bu baxımdan, innovasiyaların işlənməsi və tətbiqi proseslərinin səmərəli idarəetmə sisteminin olması ilə yanaşı, daha əlverişli innovasiya mühitinin yaradılmasına strateji önəm verilməlidir [10].

Qeyd edək ki, innovasiyaların işlənməsi, mənimsənilməsi və tətbiq olunması ilə bağlı fəaliyyət mühitinin səmərəli olması vacib şərtlərdəndir. Belə ki, innovasiyalar müxtəlif sahələrdə yeniliklərin, yeni ideyaların, qaydaların yaradılması və təcrübədə istifadə edilməsi proseslərinin məcmusu kimi xarakterizə olunurlar. Digər tərəfdən, innovasiyalar yeni işləmələr, yeni növ məmulatın, texnologiyanın yaradılması baxımından görülən işlərin qanunauyğun nəticəsi kimi də baxıla bilər. Eyni zamanda, texnologiyanın yaratdığı rəqabət, beynəlxalq bazarlarda elastikliyi və bu elastikliyə uyğunlaşa biləcək təşkilatların ön plana çıxması üçün zəmin olmuşdur. Texnologiyaların işlənməsi və reallaşdırılması proseslərinin səmərəliliyinə nail olunması üçün görülən tədbirlərin ardıcılığı təmin edilməli və milli innovasiya sisteminin işləkliyi diqqətdə saxlanılmalı, zəruri mexanizmlər işlənilib hazırlanmalı və tətbiq olunmalıdır. Ölkədə innovasiya sisteminin formalaşdırılması və bu proseslərdə yüksək texnologiyaların tətbiqi məsələləri, innovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi, kiçik və orta innovasiya müəssisələrinin yaradılması tədbirləri intensivləşdirilməlidir [11]. Xüsusilə, strateji yol xəritələri çərçivəsində innovativ mexanizmlərin və vasitələrin fəal şəkildə dövrüyyəyə cəlb edilməsi tələb olunur. Ölkəmizdə texnoparkların, sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin yaradılması zərurəti və bu proseslərin sürətləndirilməsi ilə bağlı görülən tədbirlər də bu qəbildəndir. Bunlarla bərabər, artıq xüsusi iqtisadi zonaların təşkil olunması ilə bağlı proseslərə önəmli start verilmişdir. Bu sahənin qanunvericilik bazası hələ 2009-cu ildən formalaşdırılmışdır [12]. Multiplikativ təsir dairəsi ilə yanaşı, innovasiya fəaliyyəti nəticəsində müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinin mövcud təbii və iqtisadi resurslarından səmərəli istifadə edilməsi üçün şərait yaranır. Amma, bunlara nail olmaqdan ötrü innovasiya mühitinin cəlbediciliyi artırılmalı və onun fəaliyyətdə olan mexanizmləri təkmilləşdirilməlidir. Belə ki, innovasiyalar sosial-iqtisadi proseslərə əhəmiyyətli təsir göstərmək imkanına malikdir. Bundan əlavə, innovasiya prosesləri istehsalın və sosial münasibətlərin strukturunu yeniləmək üçün əlverişli iqtisadi vasitə kimi diqqət cəkir. Bu proseslərdə innovasiyaların tətbiqi hesabına istehsal və xidmət proseslərində əhəmiyyətli dəyişikliklərin yaradılmasına nail olmaq mümkündür. İnnovasiyalar müəssisələrin fəaliyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yenilənməsinə və rəqabət qabiliyyətinin

yüksəldilməsinə, sosial-iqtisadi funksiyaların həyata keçirilməsinə müsbət təsir göstərməklə bərabər, həm də müəssisənin maliyyə-təsərrüfat nəticələrinin yaxşılaşdırılmasına, rentabellik və gəlirlilik səviyyəsinin yüksəldilməsinə imkan verir. İnnovasiyaların fəal şəkildə tətbiqinin başlıca məqsədi - yeni məhsulun və yüksək texnologiyanın yaradılması, işlənməsi və tətbiqi ilə daha çox bağlıdır. İnnovasiyalar təkrar istehsal proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində və sahibkarlıq fəaliyyətində mənfəətin əldə olunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər.

Belə ki, innovasiyalar fəal şəkildə istehsal proseslərinin səmərəliliyini və istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi proseslərinə müdaxilə etmək və əhəmiyyətli dəyişiklikləri reallaşdırmaq xüsusiyyətləri ilə seçilirlər. Başqa sözlə, innovasiyalar nəticəsində əldə olunan məhsullar öz analoqları ilə müqayisədə xeyli fərqlənirlər, keyfiyyət və digər parametrlərə görə, onlardan üstün cəhətləri ilə diqqət çəkirlər. Hələ, ölkəmizdə sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illərdə reallaşdırılması nəzərdə tutulan tədbirlər sırasında qeyri-neft sektoru sahələrinin, əsasən emal sənayesi sahələrinin innovasiyalaşdırılması üzrə prioritet vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir [13]. Bunlarla bərabər, ölkə Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə ölkə iqtisadiyyatının neftlə bağlı olmayan sahələrində yüksək texnologiyaların işlənməsi və tətbiq olunması, innovasiya yönü, həm də rəqabət qabiliyyətli və ixrac yönü müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması istiqamətində strateji hədəflər qarşıya qoyulmuşdur[14]. Bu amillər baxımından, yaxın illərdə innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində daha çox işlərin görülməsi, innovasiyaların intensivləşməsinə mane olan baryerlərin aradan qaldırılması tədbirlərinin genişləndirilməsi vacib hesab olunur.

Y E K U N

Qeyd edək ki, Azərbaycanda innovasiyaların yayılması və innovasiya fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı görülmə işlərin daha intensiv səviyyəyə qaldırılması tələb olunur. Belə ki, innovasiya fəaliyyətinin geniş spektrdə təşkili mümkün olmamışdır. Bu sahədə rəsmi statistikanın aparılmasında da problemlər çoxdur və hesab edirik ki, bu problemlərə daha kreativ yanaşmalar təmin olunmalı və maksimum səmərəli həlli yolları müəyyənləşdirilməlidir. Son onillikdə dünyada inkişafın əsas elementlərini təhsil, insan kapitalı, keyfiyyət və texnoloji sahibkarlıq olmasından yanaşsaq, innovasiya fəaliyyətinin maksimum təkmilləşdirilməsi və innovasiya bazarının inkişaf etməsinə imkan verən innovasiya mühitinin yaradılması vacib hesab olunur. Eyni zamanda, milli innovasiya sisteminin formalaşması, innovasiya siyasətinin əsasları və innovasiya potensialının idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə konseptual yanaşmaların və bunlara uyğun şəkildə fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanması, reallaşdırılması təmin edilməlidir. İnnovasiyaların yayılması və idarəedilməsi üzrə mexanizmlərin müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə çatdırılması məqsədilə əlavə tədbirlər görülməli və iri innovasiya layihələri hazırlanaraq reallaşdırılmalıdır. Bunlarla bərabər, innovasiyaların milli innovasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi və innovasiyaların hazırlanaraq yayılması üzrə dünya təcrübəsinin dərinədən öyrənilərək tətbiqi istiqamətində ardıcıl şəkildə tədbirlər görülməlidir. Dünyanın qabaqcıl və mütərəqqi innovasiya kompaniyalarının və bu sahədəki investor kompaniyaların ölkəmizə daha fəal şəkildə gəlməsi üçün innovasiya mühitinin beynəlxalq

standartlar səviyyəsinə çatdırılması sürətləndirilməlidir. Bu məsələlərlə bağlı olaraq, ölkəmizdə innovasiya mühitinin təkmilləşdirilməsi problemlərinin həlli istiqamətində bir sıra məqamlara xüsusi diqqət yetirilməlidir:

-ölkədə innovasiyaların işlənməsi, hazırlanması və tətbiqi proseslərinin, həmçinin innovasiya fəaliyyətinin gücləndirilməsi məqsədilə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi təmin olunmalıdır;

-milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesləri sürətləndirilməli və başa çatdırılmalıdır;

- innovasiyaların daha fəal şəkildə yayılması və tətbiq edilməsi məqsədilə fəaliyyət proseslərinin stimullaşdırılması mexanizmləri, dövlət dəstəyi alətləri, o cümlədən güzəştlər hazırlanmalı, onların tətbiqi intensivləşdirilməlidir və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasova S.H. Texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi. Bakı, Azərneşr, 2007, 288 s.

2. Abdullayeva Ş.H. İnnovasiyaların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi problemləri. i.ü.f.d. Avtoreferatı. Bakı – 2013. -28 s.

3. Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində İnnovasiyalar Agentliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 06.11. 2018-ci il.

4. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı, Bakı, 2014, 28 s. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

5. Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.

6. Bədəlova S.A. İnnovasiya iqtisadiyyatına keçid şəraitində real sektorun inkişafı məsələləri. i.ü.f.d. Avtoreferatı. Bakı - 2016 -27 s.

7. Əliyev Ş.T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Sumqayıt. SDU-nun Redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2018. -376 s.

8. Əliyev Ş.T. Azərbaycanda strateji yol xəritələrinin həyata keçirilməsində xüsusi iqtisadi zonaların əhəmiyyəti // “Yer və İnsan” Elmi-populyar jurnalı, №1 (09), 2019, s.21-26.

9. Əliyev T.N. Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi Monoqrafiya. Bakı “Elm və təhsil”, 2013, 272 s.

10. Hüseynov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı. Bakı, Azərneşr, 2009, 600 s.

11. Tağıyev A.H. İnnovasiya (nəzəri və tətbiqi səpkidə). Bakı, “Təknur”, 2018, 552 s.

12. Боровских Н.В. Инновационные стратегии в системе стратегического управления предприятием// Грамота, №3(17), 2017. С.12-15.

13. Микитюк П. П. Сущность и содержание анализа инновационной деятельности предприятий: научно-теоретический аспект / П. П. Микитюк, В.С. Здреник // Инновационная экономика. - 2012. - № 5. - С. 165-169.

14. Попова В.П. Управление инновационными проектами. Москва, ИНФРА, 2007, 191 с.

*Махмудова Лала Фагаил кызы,
доктор философии по экономике,
Сумгайтский Государственный Университет,
Адрес: 43-й квартал, Сумгаит, Азербайджан, AZ 5008
E-mail: science.info@gmail.com
© Махмудова Л.Ф., 2019*

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - исследованы проблемы и пути решения совершенствования инновационной среды в Азербайджане. С этой целью раскрыты проблемы совершенствования инновационной среды в нашей стране. Исследована важность инноваций в развитии национальной экономики и в повышении ее эффективности. Обоснованы важность совершенствования методов управления процессами разработки и распространения инноваций. Рассмотрены вопросы, связанные с совершенствованием существующей инновационной среды, созданием благоприятной инновационной среды для инвесторов и формированием инновационной инфраструктуры в стране.

Методология исследования - системный и сравнительный анализ определения методологических подходов и способов с учетом проблем и путей решения совершенствования инновационной среды, научные взгляды и труды разных исследователей, ученых, специалистов и авторские подходы.

Практическая значимость исследования - результаты и материал исследования могут использоваться в решении проблем формирования национальной инновационной системы в Азербайджане, в подготовке концепции и стратегий, комплексных мероприятий, государственных программ, а также учебных пособий и учебников.

Результаты исследования - обеспечены современные и концептуальные подходы, разработаны рекомендации и подготовлены предложения по проблемам и путям решения совершенствования инновационной среды в Азербайджане

Оригинальность и научная новизна исследования - рассмотрены и учтены научные труды, взгляды и подходы разных исследователей, однако, в целом, в материалах исследования заложены мысли и подходы автора. В основе научной новизны исследования лежит формирование современных взглядов и обоснование более оптимальных путей решения совершенствования инновационной среды в Азербайджане.

Ключевые слова: инновационная среда, инновационная деятельность, новая техника, рынок технологий, рынок инноваций, инновационная политика, инновационно-инвестиционная привлекательность.

Lala Fagail Makhmudova,

PhD in economics,

Sumgayit State University

Address: 43th quarter, Sumgayit, Azerbaijan, AZ 5008,

E-mail: science.info@gmail.com

© L.F. Makhmudova, 2019

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF IMPROVEMENT OF THE INNOVATIVE ENVIRONMENT IN AZERBAIJAN

A B S T R A C T

The purpose of the research - problems and solutions of improvement of the innovative environment in Azerbaijan are investigated. Problems of improvement of the innovative environment in our country are improved for this purpose. Importance of innovations in development of national economy and in increase in its efficiency is investigated. Importance of improvement of methods of management of processes of development and distribution of innovations are improved too. The questions connected with improvement of the existing innovative environment, creation of the favorable innovative environment for investors and formation of innovative infrastructure in the country are given then.

The methodology of the research - the system and comparative analysis of definition of methodological approaches and ways taking into account problems and solutions of a improvement of the innovative environment, scientific views and works of different researchers, scientists, experts and author's approaches.

The practical importance of the research – results and material of a research can be used in the solution of problems of formation of a national innovative system in Azerbaijan, in preparation of the concept and strategy, complex actions, state programs, and also education guidances and textbooks.

The results of the research – are provided modern and conceptual approaches, recommendations and offers on problems and solutions of improvement of the innovative environment in Azerbaijan.

The originality and scientific novelty of the research - scientific works, views and approaches of different researchers, however, in general, in materials of a research thoughts and approaches of the author are considered. Formation of modern views and justification of more optimum solutions of a improvement of the innovative environment in Azerbaijan is the main view of scientific novelty of a research.

Keywords: innovative environment, innovative activity, new equipment, market of technologies, market of innovations, innovative policy, innovative investment attractiveness.